

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประชากรส่วนใหญ่ยึดอาชีพการทำการเกษตรเป็นหลักและมีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน สมัยก่อนวิถีการผลิตของคนไทยเป็นการผลิตแบบพอเลี้ยงชีพหรือผลิตเพื่อให้พอมีพอกินมิใช้กันภายในครอบครัว ถ้าผลผลิตมีมากและเหลือกินเหลือใช้ก็เผื่อแผ่แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านและเป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร

ปัจจุบันจำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้นและความต้องการผลผลิตเพื่อนำมาบริโภคก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นวัตถุดิบในการบริโภคของประชากรก็ต้องเพิ่มขึ้นตามจำนวนความต้องการของประชาชนด้วย ประกอบกับประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม และระบบเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเกษตรในสังคมเกษตรกรรม ที่มุ่งส่งเสริมปัจจัยการผลิต คือ 1) เทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ 2) การเปลี่ยนแปลงพันธุ์กรรมพืชและสัตว์ 3) การใช้ปุ๋ยเคมี และ 4) สารเคมีกำจัดแมลง ซึ่งแนวทางการพัฒนาตลอดจนการส่งเสริมดังกล่าว ยังส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เน้นกลยุทธ์ 3 ด้าน คือ 1) เน้นการส่งออกที่จะส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวไม่กี่ชนิดซึ่งต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการผลิต 2) เน้นประสิทธิภาพการผลิตหรือผลผลิตต่อไร่ ซึ่งต้องลงทุนเทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องจักรกล เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ย สารเคมี 3) เน้นการเกษตรแบบครบวงจร (ชม อนุรักษ์, 2540, น. 2)

จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมการเกษตรและการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจ ที่เน้นระบบเกษตรแผนใหม่ เน้นการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้เงินทุนและพลังงานสูงกว่าใช้แรงงาน ซึ่งการผลิตเน้นไปที่การผลิตพืชแต่ละชนิดเพียงอย่างเดียว เพื่อสำหรับอุตสาหกรรมการส่งออกหรือใช้เลี้ยงผู้บริโภคนจำนวนมาก

จากการพัฒนาที่มุ่งเข้าสู่การทำการเกษตรกระแสหลักอย่างจริงจังของไทย โดยเฉพาะในช่วงที่มีการส่งเสริมและพัฒนานั้น ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายกับเกษตรกร ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า เกษตรกรมีหนี้สินล้นพ้นตัว เพราะรายได้น้อยแต่รายจ่ายสูงขึ้น โดยเฉพาะรายจ่ายในการผลิต และการครองชีพทั้งนี้เพราะเหตุว่าเกษตรกรต้องพึ่งพา

ปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากขึ้น พึ่งพาตัวเองน้อยลงและถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบตลาด โดยเฉพาะบริษัทข้ามชาติซึ่งมีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่ในการพัฒนาการเกษตรอย่างมาก

2. ปัญหาด้านระบบนิเวศ การผลิตพืชเฉพาะอย่างในพื้นที่กว้างขวาง มีการใช้สารเคมีซึ่งมีผลทำให้สารพิษตกค้างและทำลายสิ่งแวดล้อม และมีผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรโดยตรง เช่น พิษของสารฆ่าแมลง เป็นต้น

3. ปัญหาด้านสังคมอันเนื่องมาจากปัญหานี้สิน ทำให้สถาบันครอบครัวของเกษตรกรไทยแตกสลาย สมาชิกในครอบครัวต้องพลัดพรากจากกันละทิ้งหมู่บ้านของตน อพยพเข้าสู่เมืองเพื่อทำงานหาเงินปลดปล่อยหนี้สิน

4. ปัญหาคุณภาพผลผลิตกลายเป็นสื่อที่นักภัยอันตรายมาสู่ร่างกาย เช่น การตกค้างของสารเคมีต่าง ๆ ที่มีผลต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค (ชม อนุรักษ์, 2540, น. 4)

ผลจากปัญหาดังกล่าวทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องอพยพออกนอกภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ระบบตลาดการจ้างงานหรือแรงงาน ไปเป็นลูกจ้างตามโรงงาน ซึ่งแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรก ทำให้ประชากรในภาคการเกษตรลดลงเรื่อย ๆ ในปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 43.0 % ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2548) และบางส่วนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็จะทำงานในระบบแรงงานภาคอุตสาหกรรมไปด้วย เพราะต้องหารายได้จากภายนอกมาจุนเจือครอบครัว

ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นของเกษตรกรที่เกิดจากระบบของการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่ก่อให้เกิดผลกระทบมากมายไม่ว่าจะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายสุขภาพ และทำลายเศรษฐกิจของชาวไร่ชาวนาจนเกษตรกรบางรายเกือบต้องล้มละลายเพราะเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ซึ่งจากข้อมูลของ ธ.ก.ส. ปรากฏว่าในภาคเกษตรกรรม เกษตรกรที่สมัครเป็นสมาชิกลูกค้า ธ.ก.ส. มีสินเชื่อกับ ธ.ก.ส. ประมาณ 380,808 ล้านบาท (www.baac.or.th) ซึ่งหนี้สินเหล่านี้ยังไม่ได้รวมแหล่งเงินกู้นอกระบบ หนี้สินกับพ่อค้าคนกลาง นายทุน ญาติ เพื่อนบ้าน และบุคคลอื่น ๆ และจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (พ.ศ. 2548) พบว่าหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนของประชากรสูงถึง 82,455 บาท/เดือน ข้อมูลสถิติเหล่านี้ก็กล่าวได้ว่าเกษตรกรกำลังประสบกับปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินจากการประกอบอาชีพ

ในการพัฒนาระบบการทำการเกษตรแผนใหม่จากภายนอกเข้าสู่หมู่บ้านนั้นยังมีผลกระทบต่อการศึกษาศึกษาการเรียนรู้ของชาวบ้าน ที่นับว่าเป็นระบบที่ทำลายศักยภาพของมนุษย์มากที่สุด โดยเฉพาะระบบการศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน เพราะในอดีตการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของครอบครัว ชุมชน และสถาบันทางสังคมที่จะฝึกฝนให้สมาชิกมีความรู้พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพในชีวิตและการทำงาน การศึกษาจึงเปรียบได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้

ทุกเวลาและทุกสถานที่ ไม่ว่าที่ไหนเมื่อไร หรือด้วยวิธีการใดก็ตาม โดยอาศัยวิธีการและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลได้ว่า 1) การเรียนรู้ที่เกิดจากการลองผิดลองถูก 2) การลงมือกระทำจริง เป็นการปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง แล้วถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกหลาน 3) การสาธิตวิธีการการสั่งสอนด้วยบอกเล่า (Oral Tradition) และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ 4) พิธีกรรม เป็นการเรียนรู้ในเชิงจิตวิทยาที่มีอำนาจโน้มน้าวคน 5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอนและการปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ 6) การแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และ 8) ครูพักลักจำ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540, น. 45-49) แต่เมื่อสังคมมีการพัฒนาขึ้นตามสถานการณ์ต่าง ๆ สังคมเริ่มมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องนำการศึกษามาเป็นเครื่องมือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างดั้งเดิมและความจำเป็นที่ต้องจัดการศึกษาเพื่อความอยู่รอดของสังคม

แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น คือการศึกษาที่เคยอยู่ในชุมชนโดยชุมชนเป็นผู้จัดและเป็นการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต รวมทั้งยังให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในการดำรงชีวิต ปัจจุบันการศึกษาได้ถูกแยกไปจากชุมชน กระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ถูกมองข้ามและปิดกั้นด้วยระบบการศึกษามัยใหม่ในรูปแบบของ “การศึกษาในระบบโรงเรียน” (schooling) ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่รัฐบาลกลางต้องการฝึกคนเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของรัฐ ด้วยการกำหนดวิชาการแต่ละด้านเพื่อเตรียมมนุษย์ให้ออกไปประกอบอาชีพเฉพาะอย่าง ดังนั้นการจัดการศึกษาในลักษณะดังกล่าวจึงมีกระบวนการที่แตกต่างออกไปจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เนื่องจากเป็น การศึกษาที่ได้แยกความรู้ออกเป็นส่วน ๆ ในรูปของศาสตร์ (sciences) หรือชุดวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น (ฉัตรวิทย์ องค์สิงห์, 2545, น. 1) ชุดวิชาเหล่านี้ทำให้วิชาความรู้ถูกแยกย่อยความรู้แตกออกเป็นเลี้ยว ๆ หรือแบ่งออกเป็นความรู้เฉพาะสาขาวิชานั้น ๆ ไปทำให้บุคคลที่สร้างความรู้ขึ้นส่วนมากจะเป็นนักวิชาการสร้างความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล พิสูจน์ได้ เนื้อหาความรู้เหล่านี้ส่วนมากมักจะไม่เกี่ยวกับบริบทสังคมไทยหรือสอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของคนชนบทเลย ความรู้ที่ระบบการศึกษาของรัฐที่ป้อนให้นั้นมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตคนเพียงแค่ว่าในความฝันเท่านั้น จึงทำให้คนไม่อาจประยุกต์ปรับเปลี่ยนความคิดและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงได้ ไม่สามารถปรับตัวรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพราะการศึกษาในระบบสถาบันการศึกษานั้น ถือได้ว่าหัวใจของผลิตคนเพื่อที่จะป้อนเข้าสู่ระบบตลาดการจ้างงานหรือแรงงานให้ไปเป็นลูกจ้าง ทำให้ผู้ที่มีการศึกษาสูงจะได้รับการยอมรับในสถานภาพและบทบาท รวมถึงได้รับโอกาสจากสังคมมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า โดยเฉพาะโอกาสในการได้ตำแหน่งงานและค่าตอบแทนสูงในเมืองที่เพียบพร้อมไปด้วย

สาธารณูปโภคและข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย ผู้ที่มีการศึกษาสูงสามารถใช้ชีวิตได้อย่าง สะดวกสบายแตกต่างจากผู้คนในชนบทที่ไม่ค่อยมีโอกาสได้รับการศึกษา ดังนั้นนอกจากระบบ การศึกษาจะเป็นเครื่องแบ่งแยกชนชั้นแล้ว ยังทำให้คนในชนบทมีความทุกข์ เนื่องจากไม่สามารถ ส่งบุตรหลานเรียนในระดับสูงได้เพราะขาดแคลนปัจจัยด้านการเงินทุน สถานภาพระหว่างคนเมือง และคนชนบทจึงเกิดช่องว่าง แม้ว่าผู้ที่อยู่ในชนบทพยายามจะก้าวข้ามช่องว่างนี้ด้วยการละทิ้ง ชนบทซึ่งเป็นบ้านเกิดเข้ามาศึกษาต่อในเมืองทั้ง ๆ ที่วิถีชีวิตในชนบทเคยเป็นฐานการเรียนรู้อัน สำคัญ แต่เมื่อความพยายามนั้นขาดวุฒิทางการศึกษาเป็นเครื่องรองรับ ช่องว่างนั้นจึงยัง ห่างไกลต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้ระบบการศึกษาในโรงเรียนยังอยู่ห่างไกลจากชุมชนเท่าใดก็ยิ่งห่างเหิน จากวิถีชีวิตของผู้เรียนในชุมชนมากขึ้นเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นเครื่องปิดกั้นและบดบังกระบวนการ เรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีพและการทำมาหากินที่ดำเนินไปท่ามกลางระบบการพัฒนาของรัฐที่ จะทำให้สังคมไทยมีความเจริญเทียบเท่านานาชาติอารยประเทศ

อาจกล่าวได้ว่าคนทุกคนในชุมชนนั้นมีความรู้ มีประสบการณ์ มีความสามารถกันทุก คน เพียงแต่กระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาเน้น เป็นการเรียนรู้ที่จำกัดเฉพาะข้อมูล เป็นชุดความรู้ที่ สำเร็จรูป หรือความรู้ในเชิงเทคนิคและทฤษฎีที่เรียกได้ว่าเป็นความรู้ที่ชัดเจน เปิดเผย (Explicit Knowledge) และรวมถึงการถ่ายทอดที่เป็นในลักษณะจากบนลงล่าง มีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่า เทียมกันของผู้ถ่ายทอด ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุด คือจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านผู้ที่มีความรู้ฝังอยู่ใน ความคิดของตนเอง และความเชื่อ ค่านิยม และประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาของแต่ละบุคคล หรือ ที่เรียกกันว่าเป็นความรู้ฝังลึก (Tacit knowledge) นั้นจะทำอย่างไรเพื่อที่จะให้ชาวบ้านสามารถนำ ความรู้ออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุดเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตนได้

ในปัจจุบันนี้ได้มีแนวคิดการจัดการความรู้มากมายที่นำมาสร้างนวัตกรรมที่มุ่งเน้นด้าน ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของเป้าหมายต่าง ๆ แต่การจัดการความรู้ดังกล่าวที่ผ่านมามักจะ ประสพผลกับองค์กรภาคธุรกิจ แต่ว่าการจัดการความรู้ที่มุ่งเน้นให้คนในหรือชุมชนเป็นผู้สร้างและ ปฏิบัติ เป็นผู้ประยุกต์ในการทำงานยังมีการดำเนินงานน้อยมาก ด้วยเหตุนี้จึงได้มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาเป็นผู้ส่งเสริมหรือจัดกระบวนการให้ชาวบ้านและชุมชนต่าง ๆ ได้รู้จักกับการจัดการความรู้ โดยได้นำนักจัดการความรู้ท้องถิ่นเข้ามาทำหน้าที่เพื่อจะให้เกิดกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งการจัดการ ความรู้นั้นต้องใช้กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้มีโอกาสได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน พร้อมทั้งการปฏิบัติและเรียนรู้จากประสบการณ์จริงเป็นพื้นฐาน ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ให้อยู่ในแนวราบที่ให้เกียรติแก่ชาวบ้านได้เป็นผู้คิดเอง ทำเอง ประยุกต์ดัดแปลงสิ่งที่อยู่ในสำนึกหรืออยู่เบื้องลึกความเคยชินของตนเองมาปรับใช้ ผสมผสาน ระหว่างความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาและสั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง ให้เข้ากับความรู้หรือวิทยาการ

สมัยใหม่จากภายนอก อีกทั้งปรับให้เข้ากับเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างหลากหลายที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และจะช่วยให้การทํากิจกรรมต่าง ๆ มีประสิทธิภาพประสิทธิผล เป็นการสร้างความรู้ในระหว่างการทำงาน ก่อนการทำงาน และหลังจากการทำงาน โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญ

กล่าวได้ว่าการจัดการความรู้ถือได้ว่าเป็นทางออกของเกษตรกรที่สามารถแสวงหาทางเลือกและหาทางออกจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้ ดังนั้นจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรบางรายเกิดความตระหนักถึงปัญหาจากระบบการที่เรียกว่า การพัฒนาแบบสำเร็จรูปที่กำหนดจากภาครัฐและนำมาซึ่งชนให้ชาวบ้านทำตาม จึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ เกษตรกรบางคน มีความมุ่งมั่นสร้างสรรค์วิธีคิดแบบใหม่บนฐานของการพึ่งตนเอง ฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน และแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ซึ่งในการทำการเกษตรยั่งยืนเป็นแนวทางในการทำการเกษตรที่สามารถพลิกฟื้นวิกฤตการณ์ที่เกิดกับชุมชนขึ้นได้ ประกอบกับการมีบทบาทของเกษตรกรบางรายที่ประสบความสำเร็จจากการได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตนเอง มีการลองผิดลองถูก ในการแก้ปัญหารอบด้านที่เกิดขึ้น และเมื่อพื้นที่ของตนพัฒนาอย่างสมบูรณ์ที่มีความหลากหลายและพึ่งตนเองได้แล้ว เกษตรกรเหล่านี้ก็จะให้พื้นที่ของตนเป็นแหล่งเรียนรู้ในการแสวงหาทางเลือกในระบบการเกษตรและมีการเผยแพร่แนวคิดขยายออกไปกว้างขวางเพื่อที่จะให้เป็นบทเรียนแก่ชาวบ้านและเกษตรกรรายอื่น ซึ่งเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “ผู้นำ”

ผู้นำทุกคนที่มีความกล้าทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ เรียนรู้ลองผิดลองถูก ทำให้ช่วงแรกอาจไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เพราะเป็นระบบการผลิตที่แตกต่างจากระบบการผลิตในปัจจุบันที่ต้องเปลี่ยนทั้งแนวคิด เปลี่ยนวิถีชีวิต จึงทำให้ชาวบ้านทั่วไปมองว่า “เป็นบ้า” แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งเมื่อผู้นำได้พิสูจน์ให้ชาวบ้านด้วยกันเห็นว่าวิธีการของตนเป็นวิถีทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหา ก็ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมามองผู้นำในหมู่บ้านของตนเองและยอมรับในที่สุด ซึ่งผู้นำที่เป็นที่รู้จักกันดีในแวดวงการพัฒนา เช่น นายประยงค์ รณรงค์ ผู้ที่รับรางวัลแมกไซไซสาขาผู้นำชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2547 ผู้นำด้านเศรษฐกิจชุมชน ผู้ใหญ่บุญลย์ เข้มเฉลิม ผู้นำวิถีชีวิตเกษตรพึ่งตนเอง มหาวอยู่ สุนทรชัย ผู้นำในด้านการทำเกษตรผสมผสาน นายพัฒน์ อภัยมุล ผู้นำด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น

กระบวนการของผู้นำในการช่วยเหลือชาวบ้านนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำได้จะต้องลงมือปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง บางท่านเริ่มตั้งแต่ป้อนความคิดจากกลุ่มเล็ก ๆ ขยายไปสู่ญาติพี่น้องกลุ่มเพื่อน จนถึงคนในหมู่บ้าน โดยที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชาวบ้าน รวมไปถึงการรวมกลุ่มเพื่อทํากิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้ารับการอบรมความรู้ การไปศึกษาดูงานที่ต่าง ๆ

เป็นต้น แต่ที่สำคัญจะลงมือเรียนรู้ในงานที่ทำและเน้นการแลกเปลี่ยนกันทบทวนในสิ่งที่ปฏิบัติด้วยตนเองเสียก่อน

กระบวนการหรือขั้นตอนต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของงานหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุดคือ ผู้นำ ที่จะเป็นที่มอบให้ความสะดวกในการจัดการความรู้ ในการที่จะส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือเกิดความเชื่อมโยงระหว่างผู้มีความรู้และประสบการณ์กับผู้ต้องการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ตลอดจนช่วยประสานและสนับสนุนให้กลุ่มเกิดกำลังทั้งกายใจและสมองในการทำงานร่วมกัน

พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรของเกษตรกร พบว่ามีปัจจัยต่าง ๆ มากมายเข้าไปเชื่อมโยงกับชุมชน การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในมิติต่าง ๆ จากข้อมูลสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (พ.ศ. 2547) พบว่า หนี้สินเฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัวภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหนี้สิน 83,278 บาท ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนี้สินที่มากพอสมควรกับความเป็นอยู่ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ศึกษาได้ไปสำรวจข้อมูลและพื้นที่เพื่อทำการศึกษา และพบว่า จังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษา ซึ่งจากข้อมูลสถิติจังหวัดสุรินทร์จัดได้ว่าเป็นจังหวัดที่ปลูกข้าวหอมมะลิมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน และได้มีการส่งออกในระดับประเทศ แต่ต้องประสบกับปัญหาคือมีภาระหนี้สินกันมากมาย ประชากรอพยพออกไปขายแรงงาน และสุขภาพของเกษตรกรที่ทรุดโทรมลงเนื่องจากได้รับผลกระทบจากสารเคมีจากกระบวนการผลิตข้าว แต่ในขณะเดียวกันก็มีชุมชนหนึ่งที่รวมตัวกันชื่อว่า กลุ่มเกษตรธรรมชาติ ตำบลทมอ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ที่สามารถฝ่าฟันและแก้ไขวิกฤติเหล่านี้ได้ด้วยการนำของผู้นำที่ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านได้เห็นถึงประโยชน์ของการทำเกษตรอินทรีย์ที่สามารถลดต้นทุนการผลิตและสามารถปลดหนี้สินของครอบครัวได้ อีกทั้งสุขภาพและสภาพแวดล้อมในชุมชนก็ดีขึ้น โดยการเรียนรู้และจัดการกับความรู้ด้วยตนเองของชุมชน จึงทำให้ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่ดังกล่าวเป็นกรณีศึกษาสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ทำการเกษตรอินทรีย์ โดยมีผู้นำเป็นผู้ริเริ่มและส่งเสริม ซึ่งผู้ศึกษาเชื่อว่าจะสามารถสะท้อนให้เห็นภาพบทบาทของผู้นำในการจัดการความรู้ของเกษตรกรตลอดจนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ของผู้นำในการจัดการความรู้ได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาบทบาทของผู้นำในการจัดการความรู้ของเกษตรกรทำนาเกษตรอินทรีย์
2. ศึกษาปัญหา อุปสรรค และเงื่อนไขปัจจัยในการจัดการความรู้ของผู้นำ

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาค้างนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) พื้นที่คือ กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติตำบลหมอ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่ในการทำการศึกษาค้างนี้ คือ

1. เป็นตำบลที่มีการประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ที่ได้รับผลกระทบจากการทำเกษตรแผนใหม่ และมีกลุ่มเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรจากการใช้สารเคมีมาสู่ทำการเกษตรอินทรีย์
2. ตำบลหมอเป็นตำบลที่มีผู้นำด้านการจัดการความรู้อย่างเด่นชัดในการส่งเสริมด้านเกษตรอินทรีย์แก่ชาวบ้านในชุมชน
3. เกษตรกรในตำบลหมอ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์มีความชัดเจนและมีความจริงจังในการทำนาข้าวอินทรีย์และผลผลิตที่ได้มีผลชัดเจนคือ สามารถลดต้นทุนในการผลิตได้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาค้างนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดเนื้อหา ดังนี้

1. ศึกษาบทบาทของผู้นำที่ทำให้เกษตรกรเกิดกระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนจากการผลิตเกษตรเคมีมาสู่การทำเกษตรอินทรีย์
2. ศึกษาปัญหาอุปสรรค และผลสำเร็จที่ทำให้เป็นเงื่อนไขปัจจัยในการจัดการความรู้ของผู้นำ
3. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา สภาพสังคม เศรษฐกิจ สภาพภูมิศาสตร์ กลุ่มองค์กร ต่างๆ ในชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทของผู้นำในการจัดการความรู้ของเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์
2. ทำให้ได้ทราบถึงศักยภาพของผู้นำที่อยู่ในพื้นที่ โดยเน้นถึงแนวความคิดและการทำงานของผู้นำที่ต่างทางด้านสถานภาพ บทบาท ความคิดและกิจกรรม
3. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการส่งเสริมผู้นำหรือเกษตรกรให้แก่บุคคล องค์กร อื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาหมู่บ้าน สำหรับใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมหรือนำไปประยุกต์ใช้และขยายออกไปยังชุมชนอื่นต่อไป
4. กลุ่มได้ทราบถึงปัญหาอุปสรรค และเงื่อนไขปัจจัยในการจัดการความรู้ของผู้นำ และสามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขในการพัฒนาชุมชนต่อไป

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

บทบาท หมายถึง สิ่งที่ผู้นำส่งเสริมสนับสนุน และเอื้ออำนวยประโยชน์ให้เกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์เข้ามาสู่กระบวนการจัดการความรู้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่เกษตรกรให้การยอมรับนับถือ และเป็นผู้เริ่มลงมือทำเกษตรอินทรีย์จนประสบความสำเร็จ จำนวน 5 ท่าน และปัจจุบันก็ทำหน้าที่เป็นวิทยากรเชี่ยวชาญด้านการทำเกษตรอินทรีย์

บทบาทของผู้นำ หมายถึง บทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่กระทำเป็นผู้อำนวยประโยชน์ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้และมีการปฏิบัติ

การจัดการความรู้ หมายถึง กิจกรรมและกระบวนการเกี่ยวกับความรู้ โดยมีการสร้าง จัดเก็บ ถ่ายทอด และนำไปใช้ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกรที่ทำให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนจากการทำนาโดยใช้สารเคมีมาเป็นการทำนาอินทรีย์

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่ทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ ตำบลทมอ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

เกษตรอินทรีย์ หมายถึง รูปแบบการทำเกษตรของเกษตรกรในตำบลทมอ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีกระบวนการผลิตจากเกษตรเคมีไปสู่เกษตรอินทรีย์ โดยมีการปลูกข้าวที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ใช้สมุนไพรกำจัดศัตรูพืช และได้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากในประเทศและต่างประเทศ